

**Simon Attila: Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között. Somorja. Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008, 286 p.**

Hviezdoslavov, Miloslavov, Šrobárová, Mudroňovo, Bottovo, Slávikovo... Néhány a dél-szlovákiai magyar falvak közé telepített szlovák telepes községek közül. Zárt világot alkotó szlovák falvak, amelyeknek nyolc évtized elteltével is csupán minimális kapcsolata van a környező magyar településekkel. A telepesek alig tudnak valamit a körülöttük élő magyarokról, a magyarok csupán minimális ismeretekkel rendelkeznek a telepekről, a ma embere pedig gyakran már azt sem tudja, a telepes falvak lakossága mikor, milyen céllal települt a magyarlakta déli országrészekbe.

Kétségtelen, hogy a két világháború közötti kolonizáció nem tartozik a szlovákiai magyarság történetének legkutatottabb fejezetei közé. Miután az 1989-es rendszerváltás a levéltári kutatásokat is szabaddá tette, a magyar historiográfia érdeklődésének középpontjába a magyar kisebbség második világháború utáni jogfosztásának időszaka került. Mindeközben azonban csupán kevesen figyeltek fel rá (vagy ha fel is hívták rá a figyelmet, feldolgozására nem kerítették sort), hogy a magyarlakta területek etnikai viszonyainak erőszakos átrendezésére már az első Csehszlovák Köztársaság idején történt kísérlet, amikor az államhatalom a földreform, illetve az annak keretén belül végrehajtott kolonizáció során szlovák, cseh és morva családok ezreinek letelepítésével igyekezett megbontani a déli országrészek homogén magyar etnikai jellegét.

A kolonizáció történetének feldolgozása azonban nem csak a szlovákiai magyar, hanem a szlovák és a cseh történetírás adóssága is volt. A szlovák és cseh szerzők (többek között Samuel Cambel, Natália Krajčovičová, Pavol Martuliak, Eva Vrabcová, Jan Rychlík) tollából származó írások, talán nem véletlenül, általában elhallgatják vagy

egyenesen tagadják a földreform és a kolonizáció nemzetpolitikai célkitűzéseit, s a telepítéseket kizárólag gazdasági, szociális és népesedési okokkal magyarázzák. A két világháború közötti telepítésekről, a telepítések valós céljairól való hallgatást törte meg Simon Attila, a komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Kara Történelem Tanszékének vezetője, a Fórum Kisebbségkutató Intézet munkatársa, aki több tanulmányt követően önálló monográfiában dolgozta fel a kolonizáció és a telepes falvak történetét. Amint azt kötete előszavában maga is rögzíti, munkájában azt a folyamatot kívánta feltárni, „amely során a korabeli cseh és szlovák politika nemzetpolitikai törekvései szolgálatába állította a földreformot, s a telepítések által megpróbálta Dél-Szlovákia akkor még homogén magyar nyelvterületét megbontani”.

A kötet tíz fejezetre tagolva tekinti át a csehszlovákiai földbirtokreformot, a telepítésekre vonatkozó különféle tervezeteket és elképzeléseket, a telepítések folyamatát, a telepesek életét és gazdálkodását, a magyar pártoknak a földreformhoz és a telepítésekhez való viszonyulását, megvonja a telepítések végső mérlegét, végül pedig felvázolja a telepesek 1938 utáni sorsát is.

Mivel a kolonizáció nem választható külön a földbirtokreformtól, amelynek szerves részét képezte, Simon Attila a téma forrása-it és eddigi szakirodalmát összegző és értékelő első fejezet után önálló fejezetet szentel magának a csehszlovák földbirtokreformnak is. Az első világháborút követő években Európa több mint 20 országában hajtottak végre az agrárkérdés rendezését célzó földreformot. A csehszlovákiai földreform azonban nem csupán a kétségtelenül létező szociális és gazdasági problémák orvoslását szolgálta, szociális motívumai mellett ugyanis erős nemzeti célkitűzései is voltak. A cseh és szlovák politikai vezetés az újonnan létrehozott csehszlovák állam stabilitását a több mint 3 millió német és közel 1 millió magyar lakosság politikai, társadalmi és gazdasági pozícióinak meggyengítésével kívánta biztosítani. Sok hasonlóságot mutatott e tekintetben a romániai és a jugoszláviai földreformmal, amelyek a szociális és a gazdasági célkitűzések mellett ugyancsak a magyar

kisebbség gazdasági és politikai meggyengítését, s a magyarlakta területek román és délszláv betelepítését célozták. (A szlovéniai muravidéki telepítéseket Kovács Attila dolgozta fel 2004-ben megjelent *Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között* című monográfiájában.) Cseh és szlovák politikusok eközben mind a földreform, mind pedig a kolonizáció indoklása során előszeretettel hivatkoztak arra, hogy itt lényegében csupán egyfajta történelmi igazságtételről van szó. Cseh-német vonatkozásban ezt a fehérhegyi csata után a cseh nemzeten elkövetett sérelmek jóvátételének szükségességével, szlovák–magyar viszonylatban a magyar urak által a hegyek közé szorított szlovák földműveseknek Milan Hodža, a szlovák agráriusok vezetője által is gyakran hangoztatott mítoszával magyarázták.

Noha a földreformmal kapcsolatos törvények egyike sem tartalmazott nemzetiségi megszorításokat (a kiutalási törvény például nem tett különbséget az igényjogosultak nemzetisége között), földjuttatásban a nemzetiségek által lakott országrészekben is elsősorban csehek és szlovákok részesültek. Ilyen előzmények után nem meglepő, hogy a földreform végső mérlege a magyar kisebbség számára rendkívül kedvezőtlen volt. Amíg szlovákiai viszonylatban a mezőgazdasági területek 20%-át foglalták le a földreform céljaira, a magyarok által lakott járásokban ez az arány elérte, esetenként meghaladta a 30%-ot is. Az igazi veszteség azonban nem is a lefoglalással, hanem a lefoglalt földek kiutalása során érte a magyar lakosságot. A magyar nemzetiségű igénylők a magyar többségű területeken összességében kiosztott 130 280 hektár földből mindössze 26 863 hektárhoz jutottak, ami azt jelenti, hogy csupán a kiosztott földek 20,6%-át kapták meg.

Az így végrehajtott földreform nem csak a szlovákiai magyar társadalom gazdasági erejét csökkentette, hanem messzeható társadalmi és politikai következményekkel is járt. A szerző a földreform mérlegét megvonva, annak gazdasági következményei mellett elsősorban a magyar mezőgazdasági munkásokra és cselédekre gyakorolt hatására hívja fel a figyelmet, akik a nagybirtok felszámolá-

sával elveszítették korábbi megélhetésüket, földjuttatásban azonban nem részesültek. Magyar családok ezrei maradtak így egzisztencia nélkül és kényszerültek a közeli vagy a távoli nagyvárosokban munkát keresni maguknak, ahol gyakran a városok perifériáján kialakuló nyomornegyedek lakói lettek. A földreformból kisémmizett magyar agrárproletárok pedig a Dél-Szlovákiában rendkívül népszerű kommunista párt legbiztosabb szavazóbázisává váltak.

A recenzens számára – lévén maga is a telepítésekkel, igaz, a második világháború utániakkal foglalkozik – a kötet harmadik fejezete a legérdekesebb, amely a kolonizáció alapelveit és a Dél-Szlovákia szláv betelepítésével kapcsolatos tervezeteket ismerteti. A földreformot és a kolonizációt is irányító Állami Földhivatal vezetői által többször megfogalmazott alapelvek szerint a földbirtokokat csak a szlovák etnikai területen kellett teljes egészében felparcellázni és a helyi igénylőknek kiutalni, a vegyes lakosságú területeken részben parcellázást, részben kolonizációt kellett alkalmazni, a magyar nyelvterületen azonban intenzív telepítést kellett folytatni. A telepítésekre vonatkozó különböző tervezeteket olvasva kísérteties hasonlóság fedezhető fel a korabeli és a második világháború után kidolgozott telepítési tervezetek, stratégiai célok között. Mindkét esetben alapvető követelményként fogalmazták meg, hogy a szlovák (szláv) telepés falvakat úgy kell elhelyezni, hogy általuk minél délebbre tolják a szlovák–magyar nyelvhatárt, összekapcsolják a már létező szlovák nyelvszigeteket, a magyar többségű városokat elszigeteljék a magyar etnikai területtől és a magyar államhatártól, s lehetőleg minél több helyen feldarabolják az összefüggő dél-szlovákiai magyar nyelvterületet. A kolóniák egy része ráadásul – különösen azok, amelyekbe cseh legionáriusokat telepítettek, s amelyek lakói katonai feladatot is elláttak – a magyar határszakasz és a határ menti vasútvonalak, vasúti csomópontok védelmét szolgálta. A stratégiai szempontok gyakran annyira felülírták a gazdasági követelményeket, hogy a kolóniák egy része szikes vagy vizenyős, esetleg dombvidéki, tehát gazdálkodásra kevésbé alkalmas helyen jött létre.

Simon Attila kutatásai szerint a földreform és a kolonizáció irányítói mintegy 150 kolónia létrehozásával, s minimálisan 4 ezer, maximálisan 8-10 ezer család letelepítésével számolhattak. Ez a korabeli családmodell mellett akár 60 ezer személy letelepedését is jelenthette volna, ami egyes régiókban már jelentősen megváltoztathatta volna az etnikai arányokat. A legmerészebb, a lehetőségektől azonban jócskán elrugaszkodott tervet az Ivan Daxner, a több telepés falut is létrehozó Szlovák Telepítési Szövetkezet elnöke fogalmazta meg. Számításai szerint Dél-Szlovákiában 2 millió kataszteri hold kolonizációra alkalmas területen akár 100 ezer szláv családot, vagyis 500-800 ezer személyt lehetett volna letelepíteni.

Arra a kérdésre, hogy a kolonizáció irányítói által felvázolt tervek, elképzelések hogyan valósultak meg, a kötet negyedik és ötödik fejezetében kapunk választ. Ezekben a szerző részletekbe menően ismerteti a kolonizáció meglehetősen vontatottan haladó kezdeti (1921–1923) és az általa a telepítések virágkorának nevezett második (1924–1929) szakaszát, s kronologikus sorrendben beszámol az egyes kolóniák létrehozásáról, megalapításuk körülményeiről is. Sajátos momentuma volt a telepítéseknek, hogy a hivatalos állami kolonizációval párhuzamosan ún. magánkolonizáció is zajlott. Az Állami Földhivatal mellett ugyanis különböző szövetkezetek, bankok vagy akár magánszemélyek is bekapcsolódtak a kolonizáció folyamatába, akik jól jövedelmező vállalkozásként tekintettek a telepítésekre (a két legjelentősebb magánkolonizátor a Szlovák Liga és a Szlovák Telepítési Szövetkezet volt). A kolonizációnak ez a formája azonban kevésbé volt hatékony, mivel a főleg az Ipoly mentén, Nógrádban és Gömörben létrehozott magánkolóniák általában kis területű és kevés telepés birtokkal rendelkező szóránytelepítések voltak, amelyek sem gazdaságilag, sem etnikailag nem teljesíthették küldetésüket.

A többnyire északi, hegyvidéki térségből érkező telepések különben is nehezen alkalmazkodtak az új feltételekhez. Az eredeti lakóhelyüktől gyakran gyökeresen eltérő gazdasági körülmények közé kerültek, ahol az otthonitól eltérő klíma és termőföld meg-

nehezítette mind az állami, mind pedig a magánkolóniák lakóinak életét. A telepések meghatározó problémái közé tartoztak anyagi gondjaik, a kolóniák gyakran rossz közlekedési viszonyai, a megfelelő lakó- és középületek hiánya, de nem könnyítette meg beilleszkedésüket a földreformból kismozított helyi magyar lakosság ellenséges magatartása sem, amely érthetően betolakodóknak tekintette a telepéseket.

A telepések életét és gazdálkodási szokásait bemutató hatodik fejezetből a kolóniák létrehozott iskolák asszimiláló szerepére hívnám fel a figyelmet. A kolonizáció irányítói természetesen tisztában voltak az iskolák nemzetmegtartó, illetve asszimiláló szerepével, ezért gyakran már a kolóniák beépítési tervének elkészítésekor kijelölték az iskola, de nem csak az iskola, hanem a hasonlóan fontosnak ítélt templom, könyvtár és kultúrház helyét is. A kolóniákon vagy a kolonizáció által érintett településeken a Szlovák Liga kezdeményezésére ezt követően állami támogatással közel 60 szlovák iskolát építettek. Ezek sokkal modernebbek és jobb felszereltségűek voltak a magyar iskoláknál, s diákjaikat különböző juttatásokban részesítették, mindez pedig azt eredményezte, hogy ezekbe az iskolákba gyakran a szegényebb magyar családok is beíratták gyermekeiket, visszafordíthatatlanul elindulva ezzel az asszimiláció útján.

Amíg a szlovák és cseh pártok csaknem teljes egészében a földreform és a kolonizáció mögött álltak, a magyar és német kisebbségi pártok kezdetől fogva szembefordultak a földreformmal, különösen annak nemzeti-ségellenes aspektusaival. Amint azt a kötet hetedik fejezetéből megtudhatjuk, a két magyar ellenzéki párt, a Magyar Nemzeti Párt és az Országos Keresztényszocialista Párt nem a földreform szükségességével szállt vitába, hanem az annak végrehajtása során tapasztalt visszasságokkal, különösen pedig azzal a ténnyel, hogy a földreform a magyarlakta területeken csak a telepítésekre szorított, miközben a helyi magyar lakosság kimaradt a földjuttatásból. A magyar pártok képviselői parlamenti interpellációk sorozatában tiltakoztak a földreform nemzeti szempontú végrehajtása és a telepítések ellen, a csehországi németekkel együtt pedig a Nép-

szövetséget is tájékoztatták a reform kisebb-ségellenes éléről. A meglehetősen kis mozgástérrel és befolyással rendelkező magyar pártoknak azonban gyakorlatilag semmiféle eredményt nem sikerült elérniük, így a földreform által okozott sérelmek – igaz, csupán ideiglenes – orvoslására csak az első bécsi döntést követően kerülhetett sor.

A kolonizáció számszerű eredményeinek megállapítása a források ellentmondásossága miatt nem könnyű feladat. A telepítések végső mérlegét megvonó nyolcadik fejezet alapján az erre vonatkozó korábbi megállapítások alapos átértékelésre szorulnak, mivel a valós számok mind a kolóniák, mind az azokon letelepedett családok számát tekintve meghaladják a szakirodalom által eddig közlőket. Simon Attila levéltári kutatásokra alapozott számításai szerint Szlovákiában összességében 143 állami és magánkolónia létesült, amelyeken a korábban feltételezett 2000 kolonista családdal szemben mintegy 3300, túlnyomórészt szlovák, kisebb részben cseh és morva család telepedett le, ami megközelítőleg 15-20 ezer személyt jelenthetett. Ez pedig már olyan számú telepés, amely dél-szlovákiai letelepítése a szerző szerint „már jelentős hatást tudott gyakorolni egy-egy régió gazdasági, népesedési és nem utolsósorban etnikai viszonyaira”. Minden bizonnyal még ezeknél is magasabb számokról beszélünk, ha nem jött volna közbe a világgazdasági válság, amely az 1920-as évek végén kikényszerítette a telepítési akció idő előtti befejezését.

A kolonizációs tervek és elképzelések, a kolóniák helyének kiválasztása egyúttal megcáfolja a szlovák szakirodalom állítását is, amely a telepítéseket kizárólag gazdasági és szociális okokkal magyarázza. Amint arra Simon Attila rámutat, „ha az ÁFH tényleg gazdasági és szociális megfontolások alapján kívánta volna végrehajtani a reformot, akkor Dél-Szlovákiában elsősorban a helyi lakoságnak juttatott volna belőle [a termőföldből – P. Á.]. Mivel azonban ez nem így történt, okkal feltételezzük, hogy a telepítések hátterében más, elsősorban nemzetpolitikai és ezzel összefüggésben állambiztonsági célok álltak.” Ezek a „nemzetpolitikai” és „állambiztonsági” célkitűzések pedig a következők voltak: a homogén magyarlakta területek et-

nikai arculatának megváltoztatása, az államhatár biztonságának az idetelepített államhű szláv népesség általi megerősítése, a termőföld nacionalizálásával pedig a gazdasági és ezáltal a politikai hatalom megszerzése, ill. megtartása.

Azt már a recenzens teszi hozzá, hogy ezek a célok a második világháború után sem változtak: az 1945-ben felújított Csehszlovákia vezetői a trianoni határokat továbbra is az etnikai határoknak az államhatárokig való kitolásával kívánták állandósítani. A célok nem változtak, a módszerek azonban igen. A cseh és szlovák politikai elit már nem elégedett meg a magyarok és németek által lakott országrészek demokratikus köntösbe öltöztetett szláv betelepítésével, hanem a magyar és német lakosság állítólagos kollektív háborús bűnössége címén e két kisebbség felszámolására, kitelepítésére törekedett. A magyarság vonatkozásában erre továbbra is a szlovákokat a múltban ért valós vagy vélt sérelmek szolgáltattak ürügyet, amelyekhez csatlakozott a telepések egy részének az első bécsi döntés előtti, illetve utáni önkéntes vagy kényszerű, a kötet kilencedik fejezetében ismertetett elköltözése is.

A kolonizáció történetéhez tartozik, hogy a földreformot és a telepítéseket irányító szervek, de maguk a telepések is folyamatosan szorgalmazták az illetékes hatóságoknál a magyar községek határában létrehozott, s így akarva-akaratlanul azoktól bizonyos mértékben függő kolóniák önálló községgé szervezését. Az egyes anyaközségek ezt ugyan igyekeztek akadályozni, mivel ez területük és vagyonuk egy részének elvesztésével járt együtt, a harmincas évek végéig 16 kolónia mégis elnyerte önállóságát. Az önállósított telepésközségek, amelyekhez a második világháború után újabbak csatlakoztak, többségükben a mai napig megőrizték szláv jellegüket, s a magyar nyelvterületbe beékeltek szlovák nyelvterületeket alkotnak az azért még mindig magyar túlsúlyú déli országrészekben.

A térség új honfoglalók általi birtokbavételét kívánta szimbolizálni és nyomatékosítani az is, hogy a kolóniákat olyan nevekkel lássák el, amelyeket nem lehet magyarra fordítani. Az új megnevezést kapott telepés községeket gyakran neves szlovák személyisé-

gekről nevezték el: így lett például a csallóközi Vörösmajorból Hviezdoslavov, Annamajorból Miloslavov, Rakottyápusztából Hodžovo, a mátyusföldi Kórószegmajorból Štefánikovo vagy a gömöri Gernyőpusztából Botovo. Arról, hogy a módszer a későbbiekben sem merült feledésbe, magyarul a települések sokaságának lakossága tudna beszámolni, amelyek a mai napig sikertelenül igyekeznek visszaszerezni 1948-ban mesterséges szlovák névre cserélt eredeti magyar neveket.

Simon Attila monográfiájának köszönhetően rendkívül értékes kötettel gazdagodott a kolonizáció szakirodalma. Olyan hézagpótló műről van szó, amely ráadásul nem csak a csehszlovákiai földreform és kolonizáció iránt érdeklődők számára lesz megkerülhetetlen, hanem számos összefüggést méríthetnek belőle a második világháború utáni csehszlovákiai telepítésekkel, valamint a más országokban lebonyolított földreformmal és telepítésekkel foglalkozó szakemberek is. A szlovák, cseh és magyar levéltárakban folytatott kutatómunka, valamint a szakirodalom legszélesebb körű feldolgozása alapján készült kötetet gazdag képanyag (közte számos korabeli dokumentum másolata), térképek, táblázatok, a Szlovákia területén létrehozott kolóniák jegyzéke és a műben szereplő fontosabb személyiségek életrajza teszi még szemléletesebbé és tartalmasabbá. A szerzőt, általa pedig a szlovákiai magyar történetírást dicséri az a tény is, hogy a szlovák historiográfiát is megelőzve, elsőként készítette el a kolonizáció monografikus feldolgozását, amelyet célszerű volna mielőbb lefordítani és szlovák nyelven is közreadni.

*Popély Árpád*

**Kučera, Rudolf: Közép-Európa története egy cseh politológus szemével. Budapest, Korma Könyvkereskedelmi és Szolgáltató Bt., 2008, 168 p.**

A szerző 1947-ben Prágában született. A Károly Egyetem Bölcsészkarán végzett, később rövid ideig a Csehszlovák Tudományos Akadémia Filozófiai és Szociológiai Intézetében dolgozott, ahonnan később a Charta 77

mozgalommal való együttműködése miatt azonnali hatállyal elbocsátották. Ellenzékben alapította meg a *Střední Evropa* [Közép-Európa] című szemlét, amely napjainkban is megjelenik. 1990-től az újonnan megalakított társadalomtudományi karon kezdett dolgozni, ahol megalapította a politológiai tanszéket. Politológiai tudományos fokozatot is elsőként szerzett. A tanszéket 13 éven át vezette. Jelenleg politikai filozófiát ad elő az újonnan megalakult Jan Evangelista Purkyně Egyetem Bölcsészkarán Ústí nad Labemben is.

A Csehországi Egyetem Tanácsának elnökhelyettese, tagja a Berlinben megalakítandó kiállítási és dokumentációs központ tudományos tanácsának. Tudományos munkásságának fő tárgya a politikai gondolkodás újkori története és a világban található demokráciák jelenkori formáinak tanulmányozása. Több könyvet és számtalan tanulmányt jelentetett meg Csehországban és külföldön is.

Magyarul nemrégiben jelent meg egy tartalmas és igényesen kidolgozott munkája, a *Közép-Európa története egy cseh politológus szemével*, Mayer Judit fordításában, Popély Gyula utószavával. Erről a kiadásról a szerző előszavában így ír: „Szeretném kifejezni örömemet, hogy könyvem éppen Magyarországon jelenik meg, mivelhogy ennek az országnak és ennek a nemzetnek a történelme valamennyi közép-európai számára a tanulság és ihlet forrásává kellene, hogy váljék.” Véleménye szerint a kisebbségekkel szembeni megromlott viszony a fő oka annak, hogy a közép-európai régió államainak többsége nem képes valóban gyümölcsöző, jó együttműködésre. Az itteni nemzetállamok közti viszony az első és a második világháború utáni történésekkel van megfertőzve. Hiszen egyes népcsoportok a szülőföldjükről erőszakkal lettek áttelepítve más államok területére, más népcsoportokat pedig teljesen megsemmisítettek, erről a zsidók tragikus sorsa tanúskodik. Feldolgozni Közép-Európa teljes múltját és új alapokat felállítani azt bizonyára nehéz lesz az Európai Unióba való belépés után is, a demokratikus átalakulás ugyanis nem épülhet fel hazugságokban élve.

Rudolf Kučera Közép-Európa történetét fejezetekre bontva dolgozta fel könyvében. Az első részben a nemzetállamok történetét a Német-római Birodalom szétesésével kezdi, amely által megszűnt létezni az összekötő kapocs Nyugat- és Kelet-Európa között. Később a Habsburg-dinasztia ismét egy nagy közép-európai egységet hozott létre. Ebben elegyedtek a nyugati és a keleti hatások, ám kialakult a sajátos habsburgi stílus is mind a kultúrában, mind a politikában. A Habsburg-dinasztia ugyanis nemzetek feletti volt. Félig német, félig szláv, de magyar, olasz és zsidó is. Aztán az Orosz Birodalom betelepítése Közép-Európa megszűnését jelentette hosszú időre. A nacionalizmus, amely Európában a napóleoni háborúkkal született, lassan megindult a maga romboló útján. A közép-európai nyelvek sokasága már nem a kommunikációt kezdte szolgálni, hanem az elkülönülést, a gyűlöletet, az elszakadást. Ezzel időben egybeesik a nemzetállamok kialakulása. Így jött létre 1871-ben az első nemzetállam, a Német Birodalom. A folyamatot elősegítette később az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnése is, melynek romjain keletkeztek az utódállamok, így Csehszlovákia is. Erről a következő fejezetben olvashatunk *Masaryk államalapítása* cím alatt. Számos utalás van arra, hogy Angliában már az első világháború kitörése előtt terveztek egy nagy koalíciót a nagynémet uralom fenyegetése ellen, köztük olyat is, amely Ausztria–Magyarország szétzúzásával és kis utódállamok létrehozásával számított. Így kezdődtek Masaryk ellentmondásokkal, túlzásokkal és naivitással teli tervei, majd sikeres amerikai útja után Wilson utópiájához hozzátette saját vízióját „Európa rekonstrukciója” című programjával. Abban az időben már legalább sejtenie kellett, hogy a sok kis közép-európai államból nem lesz a nyugalom és a béke szigete. Ezek a nemzetek már akkor erkölcstelen, sokszor beteges politikát folytattak egymás ellen, kétségbeesetten taktikázva Németország és a Szovjetunió között. Ezért is tévedés volna az 1918–1938 közötti Csehszlovákiát Masaryk országának nevezni, az ő eszméi megvalósításának tartani.

Külön fejezetben tárgyal könyvében a magyar (hungarus) demokrácia alapjairól

és ezt visszavezeti a középkor küzdelmeinek időszakáig. Voltaire-t idézve: „Minden más ország, Angliát sem kivéve elviselte bizonyos ideig a despotikus uralmat, csak a magyarok nem.” Sok hasonlóságot vél felfedezni a cseh és a magyar történelemben főleg a 17. századig, amikor a fehérhegyi csata után a rendek ellenállásba vonultak, míg a magyarok tovább harcoltak a Bocskay, a Bethlen, később pedig az I. Rákóczi György vezette felkelésekben, míg a késmárki Thököly Imre vezette felkelés nyomására I. Lipót 1681-ben kénytelen volt összehívni az országgyűlést és megújítani a nádori tisztséget. Később, 1703-ban újabb felkelés tört ki II. Rákóczi Ferenc vezetése alatt, melynek során egy időre a Habsburgokat meg is fosztották a magyar tróntól! A béke csak 1711 májusában állt helyre, amikor felújították az ősi jogokat, az alkotmányokat és a kiváltságokat, majd a *Pragmatica sanctio* elfogadásával láthatóvá vált a cseh és a magyar történelem útjainak különválása. A magyar alkotmány fő támasza és hordozója a nemesiség lett, ő képviselte a „natio Hungaricá”-t. A magyarok szabadságért folytatott harca 1867-ben a dualizmus kivívásával érte el tetőfokát. Ez azonban Kučera véleménye szerint „egyben előkészítette a magyar királyság bukását is”.

A következő fejezetben a csehek és a szlovákok „házasságát” fejtegeti a szerző. Az új állam kikiáltása előtt Szlovákiában a lakosság túlnyomó része, a szlovák parasztság még szorosan kötődött a Magyar Királysághoz. Az új gondolatokat főleg a gazdasági helyzet, a nyomor hangsúlyozta: 1889 és 1914 között több mint 600 ezer szlovák vándorolt ki Amerikába, amely a magyar uralkodóréteg kíméletlen politikájának volt a következménye. A szlovák értelmiség nagy részét a papok, a tanítók, a jogászok és az írók alkották; hiányzott a nagyiparos, a gyáros és a kereskedő. A dualizmus idejére jellemző helytelen nemzetiségi politika fokozta a feszültséget. Kučera ebben a gazdasági-politikai fejlődésben látja a magyarok konkrét hozzájárulását a monarchia széteséséhez. Az ellentétek a világháború éveiben kiéleződtek. T. G. Masaryk a *Times* haditudósítójával folytatott beszélgetésben (1919. január 12.) mondta: „Nem szabad figyelmen kívül hagy-

ni azt sem, hogy a mi országunk kézenfekvő eszköze annak, amit az antant Közép- és Kelet-Európában el akar érni” (103. p.). A szerző szerint komoly fenyegetést jelentett a Tanácsköztársaság, amely 1919 márciusában kihirdette a Szlovákia autonómiájára vonatkozó törvényt. Ennek értelmében a Szlovák Kerület (Slovenská krajina) az önrendelkezési jog alapján autonóm területté válik, melynek határait majd a békekonferencia jelöli ki. Az antanthatalmak erre felszólították Csehszlovákiát, Romániát és Jugoszláviát, hogy katonailag lépjenek fel Magyarországgal szemben. A nagyhatalmak, melyek katonailag megnyerték ugyan a háborút, de erkölcsileg nem nyerték meg azt. Nem teljesültek az új és jobb Európáról szóló jóslatok, a cseh politikusok kénytelenek voltak azt a látszatot keltetni, hogy minden döntésük helyes és megalapozott volt. Ezek a müncheni köztársaság idején újra felszínre kerültek és szomorúan beigazolódtak (125. p.), melyről bővebben a következő fejezetben írok. „Az első Csehszlovák Köztársaság elsősorban a cseh nacionalizmus tudatos törekvésének a gyümölcse volt. Azé a nacionalizmusa, amely megrövidítettnek és elégedetlennek érezte magát a Duna-völgyi monarchia keretében [...] a mi országunk nem volt demokratikus, mert nem tudott pozitív kapcsolatokat teremteni mindazon nemzetekkel és nemzetiségekkel, amelyek a területén éltek” (126. p.). Akkor pedig nem volt értelme Ausztria szétzúzásának, mert Masaryk alkotása sem volt magasabb színvonalú és nem nyitott semmilyen új lehetőséget, új teret Közép-Európa számára. Ezért ma is úgy tűnik, hogy jobb lett volna inkább Ausztria belső megváltoztatására törekedni. A tanulság az, hogy Közép-Európában bármilyen nemzetállam alapítása katasztrofális vállalkozás, akármilyen becstelen és nemes szándék is vezérli. Ezt bizonyítja a német nemzetállam példája és a magyar nemzetállam kialakítására tett kísérlet is. Európa jövője nem a nemzetállamokban rejlik, in-

kább a „soknemzetiségű államokban”, a nemzetek feletti föderatív rendszerben. Ezért Masaryk, főleg azonban utódja, Beneš sem tudtak államot alkotni, így kudarcot vallottak és katasztrófába sodorták az országot. Az államon belüli cseh–szlovák viszonyt rontotta, hogy Prága következetesen ignorálta a szlovák néppártiak minden javaslatát és követelését, melyek Szlovákia nagyobb autonómiájára és a centralizmus mérséklésére irányultak. Ez végül a szlovák néppárt radikalizálódásához vezetett. Beneš elnök még 1938 első felében is azt követelte, hogy a szlovákok egyértelműen mondjanak le a nacionalizmusról és az autonómiaötközésről, s feltétel nélkül ismerjék el az egységes csehszlovák nemzetet. Ez volt tehát az eredménye a két szláv „testvérnép” egy közös államban való húszévi együttélésének!

Az utószóban Popély Gyula a következőket írta: „Őszintén szeretnénk és reméljük, hogy Rudolf Kučera könyvének magyar visszhangja pozitívabb lesz annál, mint amelyet a szerző 1992-ben a cseh térfélen tapasztalt [...] Mi magyarok, akiket a 20. század katalizmái háromszor is kegyetlenül maguk alá gyűrték – 1918/19, 1944/45, 1956 –, hön öhajtsuk egy megbékéltebb világ eljövételét, amely begyógyítaná végre megaláztatásaink és alávetettségünk okozta lelki sebeinket, a győztesekkel pedig megérteti a nemzetek testvériesülésének szükségét.” A könyvet értékesnek tartja ezen folyamatok megértésében és támogatásában is. Rámutat azonban kisebb hibáira, ezek lényege inkább további vitára lesz alkalmas. A szerző szavait idézve: „Közép-Európa számára egyetlen lehetséges jövő a nemzetek feletti állam valamiféle új változata.” Abban, hogy ez a terület az ilyen cél elérésére alkalmas, talán senki sem kételkedik és talán a mi lelkünkben is megértésre lel.

*Danis Ferenc*